

§ 26. Унутраныя воды Паўночнай Амерыкі

Успамінаем. Як адрозніваюцца азёры па салёнасці? ♦ Якія бываюць ледавікі?

Даведаемся. Пра рачную сетку Паўночнай Амерыкі. ♦ Пра Вялікія Амерыканскія азёры. ♦ Пра сучаснае абледзяненне мацерыка.

Разважаем. Калі вадаспады адступваюць, а грунтавыя воды замярзаюць?

1. Асаблівасці рачной сеткі. Паўночная Амерыка багатая ўнутранымі водамі. Галоўны водападзел праходзіць па заходняй ускраіне і прымеркаваны да Скалістых гор. Рэкі і азёры мацерыка адносяцца да басейнаў трох акіянаў — Атлантычнага, Паўночнага Ледавітага і Ціхага. **Вобласць унутранага сцёку нязначная** і займае частку Вялікага Басейна і поўнач Мексіканскага нагор'я.

2. Рэкі. Басейн Атлантычнага акіяна на ўсходзе займае найбольшую плошчу на мацерыку. Яго рачная сетка густая, рэкі паўнаводныя, з дажджавым і снегадажджавым сілкаваннем. Тут размешчана найбуйнейшая рачная сістэма кантынента — рака Місісіпі з прытокамі (з індзейскай «вялікая рака») (мал. 157). **Micicini — самая доўгая (6420 км) і самая паўнаводная рака Паўночнай Амерыкі.** Яна бярэ пачатак на поўначы Цэнтральных раўнін і перасякае іх з поўначы на поўдзень. Рака носіць раўнінны характар і мае змешанае сілкаванне. Для яе воднага рэжыму характэрны вясновая паводка і летняя і зімовая межані.

У сярэднім цячэнні Місісіпі прымае **самы доўгі прыток — Місуры.** Размываючы Вялікія раўніны, Місуры (з індзейскай «глеістая рака») выносіць шмат рыхлага матэрыялу, які надае водам буреае адценне. Ніжэй

Мал. 157. Рака Micicini

С. 69

па цячэнні Місісіпі прымае самы **паўнаводны прыток — Агая**. У ніжнім цячэнні Місісіпі меандруе і пры ўпадзенні ў Мексіканскі заліў утварае шырокую дэльту.

Місісіпі — найважнейшая водная транспартная артэрыя — суднаходная на адлегласці 3000 км.

С. 69

Да басейна Атлантыкі адносіцца і *рака Святога Лайрэнція* — другая па паўнаводнасці на кантынэнце. Пры ўпадзенні ў акіян **яна ўтварае самы доўгі ў свеце эстуарый (400 км)**. (*Чым эстуарый адрозніваецца ад дэльты?*)

Рэкі басейна Паўночнага Ледавітага акіяна выносяць толькі $\frac{1}{5}$ рачных вод мацерыка. Гэта тлумачыцца суровасцю клімату: на працягу 6–8 месяцаў паўночныя рэкі скаваны лёдам і могуць прамярзаць да дна. Яны маюць снегавое сілкаванне, разводдзе на іх надыходзіць у канцы вясны — на пачатку лета і суправаджаецца рэзкім уздымам узроўню вады. Найбуйнейшая рака басейна — *Макензі (4250 км)* — другая па даўжыні на кантынэнце.

Басейн Ціхага акіяна размешчаны на захадзе мацерыка ў межах горнага пояса Кардыльер. Ціхаакіянскія рэкі зараджаюцца ў горах, таму для іх характэрны вузкія даліны, высокая хуткасць цячэння, парогі і вадаспады. Самая доўгая рака басейна — *Юкан (3700 км)* (мал. 158). Для яго характэрны ледавіковае сілкаванне і летняе разводдзе. Самая паўнаводная ў басейне — рака Калумбія. Яна валодае вялікімі гідрэнергетычных рэсурсамі.

Мал. 158. Рака Юкан

На поўдзень працякае *рака Каларада (2740 км)*, якая атрымала назву за буреае адценне вод (ад іспанскага «чырвоная»). Яна бярэ пачатак у

Скалістых горах і, праразаючы плато Каларада, утварае знакаміты Вялікі Каньён (мал. 159).

Каньён — глыбокая рачная даліна са стромкімі або ступеньчатымі схіламі і вузкім дном, занятым рэчышчам ракі.

Вялікі Каньён — адзін з найвялікшых рачных каньёнаў свету: яго глыбіня дасягае 1800 м, а даўжыня — 446 км. Пры «перапілоўванні» ракой Каларада ўзвышанага плато ў каньёне агаліліся пласты старажытных горных парод узростам у сотні мільёнаў гадоў.

3. Азёры. Паўночная Амерыка багатая на азёры, большасць з якіх знаходзіцца ў раёне старажытнага мацерыковага абледзянення. Іх катлавіны выараныя ледавіком, напрыклад *Вялікае Мядзведжае*, Вініпег (мал. 160). **Катлавіны вялікіх азёр маюць ледавікова-тэктанічнае паходжанне.** Сярод іх — самае глыбокае на кантынэнце Вялікае Нявольніцкае возера (614 м) і найбуйнейшая група прэсных азёр свету — Вялікіх Амерыканскіх. Яна ўключае азёры Верхняе, Гурон, Мічыган, Эры і Антарыа. **Верхняе — найбуйнейшы па плошчы прэсны вадаём планеты** (82,4 тыс. км²). Азёры Эры і Антарыа злучаны ракой Ніягара, якая, зрываючыся з уступа, утварае *Ніягарскі вадаспад* (мал. 161).

С. 69

Мал. 159. Вялікі Каньён
на рацэ Каларада

Мал. 160. Ледавіковае
возера ў Скалістых горах

Мал. 161. Ніягарскі
вадаспад

Шум ад падзення вады з Ніягарскага вадаспада чуваць на адлегласці 25 км, за што індзейцы і назвалі раку Ніягара («грукатлівая вада»). Размываючы вапняковы ўступ, вадаспад адступае ўверх па цячэнні. За час свайго існавання ён ужо адступіў на 11 км. Калі хуткасць адыходу захаваецца, вадаспад знікне праз 10 тыс. гадоў.

с. 69

Рэліктавым з'яўляецца бясцёкавае мелкаводнае *Вялікае Салёнае возера* на плато Вялікі Басейн. Салёнасць ў ім вагаецца ад 140 ‰ на паверхні да 300 ‰ на глыбіні. На возеры вядзецца здабыча кухоннай і глаўберавай солі. Кратарныя азёры сустракаюцца на паўвостраве Аляска і Алеуцкіх астравах (мал. 162).

4. Сучаснае абледзяненне. Ледавікамі занята 10 % плошчы Паўночнай Амерыкі, пры гэтым вялікая частка льдоў (1,8 млн км²) сканцэнтравана ў Грэнландыі (мал. 163). **Ледавікі Грэнландыі і астравоў Канадскага Арктычнага архіпелага — пакрыўныя.** Яны маюць рэліктавае паходжанне: гэта гіганцкія рэшткі старажытнага мацерыковага ледавіка. Найбольшая магутнасць Грэнландскага ледавіка шчыта — 3400 м.

Горнае абледзяненне пашырана ў **Кардыльерах**, $\frac{3}{4}$ яго плошчы прыпадае на **Кардыльеры Аляскі**. Самае магутнае

Мал. 162. Возера ў кратары вулкана Катмай

Мал. 163. Пакрыўны ледавік Грэнландыі

Мал. 164. Тоўшча многамяр-злотных парод на Алясцы

горнае абледзяненне нясуць горы Святога Іллі: тут размешчаны найбуйнейшыя горы ледавіка мацерыка — Хабард (даўжынёй 115 км, плошчай 20 тыс. км²). Ледавікі Паўночнай Амерыкі імкліва растуць з прычыны пацяплення клімату.

Акрамя покрыва і горнага, існуе грунтавое абледзяненне, ці вечная мерзлата.

Плошча льдоў Грэнландыі складае 8,9 % сучаснага абледзянення Зямлі. У іх заключана 2,8 млн км³ прэснай вады.

Вечная мерзлата — верхні пласт зямной кары, у якім тэмпература доўгі час не падымаецца вышэй за 0 °С.

Вечная мерзлата пашырана на крайняй поўначы мацерыка. Яе фарміраванню спрыяюць маламагутнае снежнае покрыва і пастаянна нізкія зімовыя тэмпературы. Пры гэтым верхняя тоўшча грунтоў прамярзае на глыбіню ад аднаго-двух да некалькіх сотняў метраў і не адтае нават летам, за выключэннем паверхневага пласта (мал. 164).

Абагульнім і запомнім. Паўночная Амерыка багатая на ўнутраныя воды. ♦ Місісіпі — самая доўгая і паўнаводная рака кантынента. ♦ Большасць азёр на поўначы мацерыка ледавіковага паходжання. ♦ Катлавіны буйных азёр (у тым ліку Вялікіх Амерыканскіх) — ледавікова-тэктанічныя. ♦ Верхняе — найбуйнейшыя па плошчы прэсны вадаём планеты. ♦ Сучаснае покрывае абледзяненне развіта ў Грэнландыі і Канадскім Арктычным архіпелагу, горнае — у Кардыльерах Аляскі. ♦ Вечная мерзлата пашырана на поўначы мацерыка.

Праверым сябе.

1. Рачны басейн якога акіяна займае найбольшую плошчу на мацерыку? 2. Назавіце і пакажыце на карце галоўную рачную сістэму Паўночнай Амерыкі. 3. Што такое каньён? На якой рацэ ўтвораны знакаміты Вялікі Каньён? 4. Якое паходжанне катлавін мае большасць азёр Паўночнай Амерыкі? Дзе яны знаходзяцца?

5. Як уплывае клімат у розных абласцях мацерыка на характар цячэння і водны рэжым рэк? 6. Чаму ў Грэнландыі развіта покрывнае абледзяненне?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Выкарыстоўваючы матэрыял параграфу, складзіце схему азёр Паўночнай Амерыкі па паходжанні іх катлавін. Дапоўніце схему прыкладамі. 2. Падпішыце на контурнай карце галоўныя рэкі мацерыка. Распрацуйце сістэму ўмоўных знакаў і пазначце гэтымі знакамі тып сілкавання рэк. 3. Выкарыстоўваючы карту атласа, пазначце на контурнай карце мяжу вечнай мерзлаты. Як яна ўплывае на гаспадарчую дзейнасць людзей?

с. 73

Клуб дыскусій. Чаму Вялікі Каньён называюць «музеем пад адкрытым небам»?

Клуб эрудытаў. Вы — супрацоўнік турыстычнай фірмы. Складзіце рэкламны буклет для аматараў воднага турызму «Па рэках і азёрах Паўночнай Амерыкі».

§ 27. Прыродныя зоны Паўночнай Амерыкі.**Ахова прыроды**

Успамінаем. У чым асаблівасць геаграфічнага становішча Паўночнай Амерыкі? ♦ Якія занальныя тыпы глеб вам вядомы?

Даведваемся. Пра прыродныя зоны кантынента. ♦ Пра нацыянальныя паркі Паўночнай Амерыкі.

Разважаем. Чаму жывёльны свет паўночных мацерыкоў падобны?

с. 73

Паўночная Амерыка размешчана ва ўсіх геаграфічных паясах, за выключэннем экватарыяльнага. **Найбольшай разнастайнасцю вылучаюцца прыродныя зоны ўмеранага пояса**, які займае найбольшую плошчу. На поўначы